

MANİSALI BİR ŐĀİR:MUSTAFA NZLİ EFENDİ VE TAZİYETNĀMESİ**Dr. Kenan ERDOĞAN*****Giriş**

Bu yazımızda 1744 yılında vefât eden Manisa Kulalı mutasavvıf Şair Mustafa Nüzûlî Efendi, yetiştiği edebî çevre ve eseri (Divanı) tanıtılacak, sonra da onun edebiyatımızda pek rastlanmayan bir taziyetnâmesine yer verilecektir.

1. Mustafa Nüzûlî Efendi :**a. Hayatı**

Hayatı hakkında, kaynaklardan sadece Osmanlı Müellifleri ve Tekke Şiiri Antolojisi'nde iki satırlık bilgi bulunan Nüzûlî'nin asıl adı Mustafa'dır. Aslen Denizli'nin eski harabeleri olan Leodikia'dan bozma Lâzkiye'dendir¹. Doğum tarihi belli olmamakla birlikte, 1119/1707'de birinci divanını tertip ettiğine göre 17. yüzyılın ikinci yarısı veya son çeyreğinde doğduğu tahmin edilebilir. Babasının adının Seyyid Mustafa Çelebi, dedesinin de Şeyh Hacı Musa Efendi olduğu birinci ve ikinci divanı'nın sonlarında bulunan 53. ve 112. sayfalardaki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Yine bu kayıtlara ve mahlasını söylediği bazı beyitlere göre soy bakımından seygid ve Haşimî'dir. Divanındaki (s.80, 91, 92) bazı Şiirlerinden anlaşıldığına göre, önce Elmalılı (Antalya) mmî Sinan'ın oğlu Şeyh Süleyman'a

* Celâl Bayar ni. Fen. Ed. Fak Ğretim yesi

¹ Nüzûlî'nin divanının başındaki tarikat silsilesinde 7 defa geçen bu yerin, Suriye'deki Lâzkiye Őehri ile karıştırılmaması gerekir. Burası, İbn-i Batuta(Seyahatnamesi'nden Seçmeler, MEB:İst.1971, s.14)'da, Osmanlı Müellifleri {Bursalı M. Tahir, (Haz: A.F.Yavuz, İ. zen) C.1, s. 167, İst?tarihsiz}'nde ve İşlâm Ansiklopedileri'nde de tasrih edildiği gibi Denizli'nin Leodikia adlı meşhur harabeleri yahut eski Denizli'dir. Bkz.İşlâm Ans. Besim Darkot, Denizli maddesi, MEB. İst. 1988, C3, s.527-531 ; Türkiye Diyanet Vakfı İşlâm Ans. Tuncer Baykara, aynı madde, C.9, s.155-159.

bağlanmış, daha sonra Kula'ya gelerek Abdullah el-Kulavî el-Lâzkiyevî diye anılan Kula'da medfun aslen Lâzkiye(Leodikia)li Abdullah Efendi'ye intisab etmiştir². Herhalde bundan sonra kendisinin,

Gerçi nânumdur Nüzûlî Mustafa şehrüm Kula

mısra'ında da belirttiği gibi Kulalı Mustafa Nüzûlî Efendi diye tanınmış olmalıdır.

Ne gibi bir tahsil yaptığı konusunda her hangi bir bilgimiz yoktur. Divanı'nın 58. sayfasındaki Gazalî, Hacı Bektaşî Velî, Muhyiddin-i Arabî, Mevlâna, Şeyh Bedreddin.. gibi meşhur mutasavvıfların, her biri bir tasavvuf klasiği olan kitaplarının isminin anıldığı şiirde, bunları değil gönül kitabını okuduğunu söylemesi onun düzenli bir eğitim görmediği, yahut fazla okumuş bir insan olmadığı şeklinde yorumlanabileceği gibi; Yunus gibi alçakgönüllüğüne ve irfan ve gönül bilgisi denilen vehbî bilgiyi ön planda tuttuğuna da yorumlanabilir. Ancak şiirlerinden, onun zamanının dinî ilimlerini ve tasavvuf şiirini iyi bildiği anlaşılmaktadır.

Nüzûlî, pek çok şiirinde övdüğü gibi halvetî tarikatına bağlıdır³. Divanının başında onun tarikat silsilesi şöylece sıralanmaktadır:

1. Şeyh Mustafa el-Kulavî el-Lâzkiyevî (kendisi) Kula'da medfun.
2. Şeyh Abdullah “ “ (şeyhi) “ “
3. Şeyh Es-Seyyid Hacı Musa “ (dedesi olabilir) Lâzkiye'de medfun.
4. Şeyh Esedullahi'l-Velî el- Hamîdî (Arslan Efendi diye meşhurdur.)Lâzkiye'de medfun.

² Nüzûlî'nin her iki şahısla ilgili olarak da bir çok övücü mısra ve beyitleri vardır: Meselâ Süleyman Efendi'yle ilgili s.92'de

Nüzûlî bendesidür ol sultanın
Şimdi kâmilüdür devr-i zamanın
Mahlası Hakîrî ismidür anun
Şeyh Süleyman ibn-i Ümmi Sinan

dediği gibi, Şeyh Abdullah ile ilgili de s.13'de

Ey Nüzûlî seni irşad eyleyen
Şeyh Abdullah gibi sultan kandedür

demektedir. Ayrıca Şeyh Abdullah ile ilgili şiirde “kandedür” redifini kullanması ve Süleyman Efendi için de bir tarih şiiri yazmasından her ikisinin de Nüzûlî hayattayken vefat ettiği anlaşılıyor.

³ Nüzûlî, divanında s.9'da “bize halvetiler dirler yarenler; s.15'de “halvetilerüz”; s. 40-41'de “gir galvetî tarîkına”; s.42-43'de “gel halvete gir halvete”; s.45'de “halvetünün dervişleri” ve “erenlerin halveti” redifli şiirlerinde de pek çok yerde halvetîliği övmektedir.

5. Şeyh El-Hac Muhammed (Muhyiddin Es-Siyahî diye meşhurdur.) Lâzkiye’de medfun.
6. Şeyh Muhammed el-Lâzkiyevî (Zuhûrî diye meşhurdur.) Lâzkiye’de medfun.
7. Şeyh Ömerü'l-Hamîdî (Mazharî diye meşhurdur.) Lâzkiye’de medfun.
8. Şeyh Abdülvehhab Elmalı. Elmalı’da medfun.
9. Şeyh Şemsüddin Ahmed Marmaravî (Yiğitbaşı lâkaplı) Manisa’da medfun.
10. Şeyh Alâeddin Uşşakî. Uşak’ın bir nahiyesinde medfun.
11. Taceddin el- Kayserî
12. Molla Pîri’l-Erzincanî
13. Seyyid Yahyâ Şirvanî⁴

Bu silsileye göre kendisi ve şeyhi Abdullah Efendi Kula’da defnedilmiş, dedesi olduğunu sandığımız Seyyid Hacı Musa Efendi ve ondan sonraki dört şeyh ise Lâzkiye’de yatmaktadır. Divanı’nda iki yerde ismi geçen Elmalılı Ümmî Sinan ve oğlu Süleyman Efendi ise bu silsilede bulunmamaktadır. Bu durum onun Süleyman Efendi’den istifade etmesiyle birlikte icazet almadığı şeklinde izah edilebilir.

Divanı’ndaki 80 ve 91-92. sayfadaki Elmalı’yı öven şiirlerinden onun Elmalı ve ordan yetişen şeyhlere karşı çok büyük bir saygı ve sevgisinin olduğunu anlıyoruz. Bu onun manevi kaynağının, yani şeyhlerinin oradan yetişmesiyle ilgilidir. İlerde tekrar ele alacağımız gibi, bazı çalışmalarımız sırasında gördüğümüz kadarıyla Elmalı; Ümmî Sinan, Eroğlu, Abdülvehhab Elmalı, Niyazî-i Mısrî, Askerî gibi bir çok meşhur mutasavvıf şairi yetiştirmesiyle bu yüzyıllarda tasavvuf şiiri bakımından çok canlı bir kültür merkezi durumundadır⁵.

⁴ Bu silsileyi Nüzûlî, matbu Divanı’nın 7 ve 8. sayfalarında “umar can senden istimdâd” redifli şiirinde Hz. Peygamber’e kadar manzum olarak sayarak çıkarır.

⁵ Bkz. Dr.Kenan Erdoğan Niyâzî-i Mısrî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanı’nın Tenkitli Metni, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens. Basılmamış doktora tezi, Erzurum 1993 ; aynı yazar, “Beş Er”den Biri, Kütahyalı Şeyh Muhammed Askerî, Yedi İklim, S. 68, Kasım 1995, s.80-83. Bu saydıklarımız kadar olmasa bile o çevrede zamanında epeyce meşhur olmuş divanlar tertip ederek şiirler yazmış bir çok mutasavvıf şair vardır. Bunlardan Sinan Ümmî ve soyundan gelenler için bkz. Abdullah Ekiz, Sinan Ümmî ve Ahfâdî, Ank. 1962.

Nüzûlî, V.M. Kocatürk ve M. Tahir'e göre 1157/1744'te Kula'da vefat etmiş, M.Tahir'e göre, o zamanki şehir girişinde dergâhının yanına defnedilmiş ve kabri halk tarafından ziyaretgâh yapılmıştır⁶.

b. Divanı

Nüzûlî'nin iki divandan müteşekkil bir Divanı vardır. Kocatürk'ün elinde olduğunu bildirdiği iki yazma divanının âkıbetini bilememekle birlikte Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Başlıklar Bölümü'nde 1274 numarada kayıtlı bir Nüzûlî Divanı bulunmaktadır. 86 yapraktır. Nüzûlî Divanı ayrıca 1119 tarihli bir yazma nüshadan 1310'da istinsah edilerek 1331 yılında İstanbul'da Şeyh Mehmed Emin Tevfik tarafından Ahmed Kâmil Matbaası'nda bastırılmıştır. İki divandan oluşan bu matbu divan 112 sayfa olup hurûf-ı hecâ ile yani elifbe sırasına göre tertip edilmiştir. Divan, baştaki kaydettiğimiz silsile ve besmeleden sonra

Yâ ilâhî uşbu cânım aşkuna olsun fedâ

Ol resûlün hürmetine aşkdan eyleme cüdâ

matla'lı bir münâcâtla başlamaktadır. 2. ve 3. şiirler de “yâ Rabbenâ” redifli birer münâcâttır. 4. şiir ise “Mürşide gönül virmedün hayf sana yazık sana” mısraıyla başlar ve “hayf sana yazık sana” rediflidir. Sonraki şiir

Nûr-ı yezdân mazharısın yâ Aliyye'l-Murtezâ

İlm-i irfân mahzenisin yâ Aliyye'l-Murtezâ

matlalı ve “yâ Aliyye'l-Murtezâ” redifli bir Hz. Ali medhiyyesidir.

Nüzûlî'nin bu şekilde birinci divanında hemen tamamı tasavvufî muhtevalı ikisi muhammes(s.20-21, 32-33), biri müselles (s.33), biri mi'raciyye (s.48-52, 105 beyt) dördü tarih olmak üzere toplam 144 şiiri bulunmaktadır. 53. sayfada divanın bittiği belirtiliyor. Burdaki kayıtlara göre yazma divan 1119'da yazılmış ve matbu divan da 1310'da ondan basılmıştır. Yine buradaki kayıtlardan baba ve dedesinin ismi ile birlikte bazı mahlas beyitlerinde ifade edildiğine göre seyyid ve haşimî olduğu Cami-i cedid mahallesinde defn edildiği, âsitânesinin yapılış tarihi gibi bilgiler de bulunmaktadır.

İkinci divan ise hemen aynı sayfada (54) “Hâzâ divan-ı sanî li'ş-şeyh es-seyyid Mustafâ en-Nüzûlî el-halvetî sellemehu'l-lâhî fi'd-dâreyni (bu ifadelerden bu tarihte henüz hayatta olduğu anlaşılıyor.)bi-mennihi ve keremihî” başlığı, besmele ve

Yâ ilâhî evvelîne ibtidâ

Yok durur hem âhirîne intihâ

⁶ M. Tahir, a.g.e. C.I, s.167; V. Mahir Kocatürk Tekke Şiiri Antolojisi, s. 407, Ank. 1968.

matla' beytiyle ve yine elif-be sırasına göre elif harfinden bir münâcâtla ve "Mustafâ" redifli bir na'tla başlar. 57. sayfadaki şiir,

Ey mahrem-i sırr-ı hüdâ ehlen ve sehlen merhabâ

Ey ma'den-i kân-ı vefâ ehlen ve sehlen merhabâ

Ey Mustafâ ey müctebâ ehlen ve sehlen merhabâ

mısralarıyla başlamaktadır ve besteye uygun âhenkli ve raksân bir ilâhîdir. Bir sonraki de "kabul eyle yâ Rabbenâ" redifli, kısa ve samimi bir dua şiiridir. Sonraki "olur yab yab(yavaş)" redifli olanı ise Türk tasavvuf şiirinin Türkçe arkaik kelimeleri nasıl muhafaza ettiğine çok güzel bir örnektir. Bu divanda Nüzûlî'nin Kâşif'e iki, Ümmî Sinan'a, Vehhâbî'ye (Abdu'l- Vehhab Elmalı), Eroğlu'na, Mazharî'ye, Gaybî'ye, Askerî'ye, Zuhûrî'ye, Selâmî'ye Yümnî(?) veya Bahrî(?)'ye birer; Niyâzî-i Mısri'ye ise 8 tahmisi yer almaktadır. Bu son rakam onun en çok Niyâzî'den etkilendiğini gösteren bir belge gibidir. Hakikaten onun "bulmazsa ne güç", "yâ Rab meded", "Yine dil na'tını özler Muhammed", "garaz", "vâiz", "olur" şiirleri tamamen Niyâzî etkisinde yazılmıştır. "Derviş olan kişiler", "Muhammedin", "n'eylerem", "bulmuşam".. redifli bir çok şiiri de Yunus'tan izler taşımaktadır. Meselâ aşağıdaki müselles nazım şekli diyebileceğimiz pek fazla kullanılmayan bir formda yazılmış eseri, Yunus'un "yar yüreğim yar" diye başlayan bir şiirinden hareketle yazılmıştır:

Gel temâşâ eyler isen bendedür gör neler var

Bendedür sırr-ı emânet bendedür esrâr-ı yâr

Yar yüreğim dil ciğerüm gör kim neler var yâre haber var(s.64)

Nüzûlî divanında ayrıca Ahmed Efendi diye birine yazılmış iki medhiye; iki elifnâme⁷ bir de aşağıda tam metnine yer vereceğimiz (s.103-104) 29 beyitlik bir taziyetnâmesi bulunmaktadır. Böylece büyük çoğunluğu aruzla yazılmış bazıları ise hece ile yazılmış bu divanda da toplam 155 şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerin bir kısmının 30-40 beyti bulan uzun şiirler olduğunu ilave etmeliyiz.

Nüzûlî'nin şiirlerinin çoğunluğunda, tek kelimeden başlayarak beytin tamamını mükerrer mısra haline getiren redifler, hattâ kâfiye örgüsü bakımından kıt'a haline dönüştüğünde bir nakarât halini alan redif mısralar bulunmaktadır. Büyük bir yekûn teşkil eden bu rediflerin bir kısmını sayacak olursak; âlim, sevdiğim(dörtlülük halinde), gel hû diyelim, gelsün, sen derviş olamazsın, gelün hû diyelüm cân u gönülden(dörtlülük), budur hemân, aşkın elinden, neylesün bîçâre kullar neylesün(dörtlülük), yana yana hû deyu, gelür hû deyu, karşı, isteyen gelsün

⁷ Ahmet Talat Onay, bu şiirleri de (elifnâme) akrostişler gibi "uçlama" (şiirlerin mısra başı ve sonlarında harfleri anlamlı ve sıralı bir şekilde sayma) diye karşıladığı bir türe örnek gösteriyor. Bkz. Türk Halk Şiirinin Şekil ve Nev'i (Haz. Prof. Dr. Cemal Kumaz), Ank. 1996, s.394,395.

beru, gönül, şimdengeru, bi-hamdillâh, tevhîdile, uyan vakt-i seherlerde, gidelim lâhût iline, şefâat yâ resûlâllâh, halvet safâ meydânına, elhamdülillâh, eş-şükrü lillâh, Allâh'ım Allâh, estağfirullâh, Allâh yâ Allâh, ..lım Allâh yoluna, aşk meydânında, bizi mahrûm eyleme, diyelim gel illâllâh, Gel yine âr itme gir Hak yolına(dörtlük), içinde, Bizi güzel Muhammed'den ayırma(dörtlük, mükerrer mısra), Gözüm nûri cânım Ahmed Efendi(dörlük), Çare ne sabr eyle el-hükm-i lillâh(dörtlük), bulmadım aslâ, ayırma bizi, itsün seni, kalmadı, ahî, Ahmed Efendi, Döne döne zıkr idelim Mevlâ'yı(dörtlük), bi-hamdillâh seher zikri, kande dütür dost ili, sende dütür dost ili, haberin var mı, anlar bizi.. vb. gibi.

Divan, “*hatmi beyan olunur*” ve *temmetü'd-divan es-sâni li'ş-şeyh es-seyyid Mustafâ Efendi en-Nüzûlî el-Kulavî el-Lâzkıyevî el-hâşimî, el-hanevî el-halvetî ibn es-seyyid Mustafâ Çelebi, ibn es-seyyid el-hacı Musâ Efendi el-Lazkıyevî rahmetullâhi aleyhime'l-mütemekkin fî kasabati Kula ve fî mahalle-i Câmi-i Cedîd afâ anhümâ bi-avni'l-lâhi meliki'l-kâfi*” kaydı ile bitmektedir.

Nüzûlî'nin dili tıpkı Yunus Emre'de olduğu gibi, zamanına göre (bazı tasavvufî terimler hariç) bir hayli tekellüfsüz, sade ve kolaydır. Bu gün bile çoğu rahatlıkla anlaşılabilir. Şiirlerinin konusu ise hemen tamamen dînî-tasavvufî muhtevalıdır. Bu şiirlerde dünyanın faniliği, edep erkân öğrenmek gerektiği, insanın aslını unutmaması gerektiği, ilâhî aşk.. vb. gibi konular anlatılır. Dolayısıyla şiirleri didaktiktir. Bu şiirlerde zaman zaman “tutma mı, yetme mi, bula bilme mi.. (tutmaz mı, yetmez mi, bulabilmez mi?)gibi mahallî söyleyişlere de rastlıyoruz. Aşağıdaki üç şiiri, onun dil ve üslûbunu, edebî yönünü göstermesi için örnek olarak alıyoruz..

1

Tarîkate tâlip isen kardeş edep gözle edep
 Hakîkate râgıp isen kardeş edep gözle edep
 Edepliler kâmil olur tizcek maksudunu bulur
 Bî-edeppler mahrum kalır kardeş edep gözle edep
 Edep tarîkat kânidir irâdet nerdübânıdır
 Her yolların âsânıdır kardeş edep gözle edep
 Kâmil olmak ister isen Hakk'ı bulmak ister isen
 Menzil almak ister isen kardeş edep gözle edep
 Dinle beni iki gözüm Hakk'a doğrudur bil öztüm
 Cümle seninçündür sözüm kardeş edep gözle edep
 Nüzûlî'nin tut pendini atma yabana kendini
 Edepli bilir kendini kardeş edep gözle edep

2

Aşıkı aşka giriftâr eden dost
Her dem işini âh u zâr eden dost
Geceler subha dek efgân etdtürüp
Gözleri yaşını enhâr eden dost
Aşıkın bağına zahm urup kendi
Yine lûtfu ile tîmâr eden dost
Yoğiken mevcûd-ı âlemden nişân
Kâf u nûn dan yoğu hem var eden dost
Aşıklara vücûdunun varını
Aşkile cümle târnâr eden dost
Habîbi aşkına nâr-ı Halîl'e
"Berden selâmen" gülzâr eden dost
Mansûr'a fâş ettürüp gizli sırrı
Ene'l-hak dârına ber-dâr eden dost
Sırrını ağıyâre pinhân eyleyüp
Aşıklar nutkunda izhâr eden dost
Münkirin özünü zulmette koyup
Mü'minin zıkr ile envâr eden dost
Zağ kuzgun yerken cîfe eyleyüp
Bülbülün meskenin gülzâr eden dost
Nüzûlfî'ye aşkın meyini sunup
Dü-cihan zevkinde bî-zâr eden dost

3

Sorun görün benim ile dost illerine kim gelir
Bana hem-râh olup bile dost illerine kim gelir
Müştâk olmuşam gitmeğe anda teferrûc etmeğe
Sırrı ile semâ tutmağa dost illerine kim gelir

Taşra ararken gülünü dost bağçesi sümbülünü
 Gönülde buldum yolunu dost illerine kim gelir
 Mâsivâyı terk eylesin vuslat güllerin böylesin
 Hicâb etmeyip söylesin dost illerine kim gelir
 Hazırlanıp bu Nüzûlî revân olup tuttu yolu
 Bağlandı cümle mahmili dost illerine kim gelir

c. Nüzûlî'nin Yetiştığı Edebî Çevre

Nüzûlî'nin tarikat silsilesine baktığımızda onun edebî çevresini de birazcık tanımış oluyoruz. Bu çevre özel anlamda halvetî tarikatı şairleri, genel anlamda da Yunus, Niyâzî muakkipleri dediğimiz Tekke şiiri çevresidir. Nüzûlî'nin yaşadığı devirde ve daha önceki yıllarda bunlar, onun çevresinde olan, övdüğü ve etkisinde kaldığı, tahmis ettiği kimselerdir. Bunlar içinde yukarıda da bahsettiğimiz gibi Elmalılı Sinan Ümmî, Abdülvehhab Ümmî, Eroğlu, Niyâzî-i Mısrî, Askerî, Mazharî, Zuhûrî, Gaybî, Selâmî ve Kâşif bulunmaktadır. Nüzûlî'nin bunlardan Kâşif'e iki, Niyâzî'ye 8, diğerlerine ise birer tahmisi (beşleme) bulunmaktadır.

Silsilesinde bulunmadığı ve şiirini tahmis etmediği halde Şeyh Süleyman bin Ümmî Sinan'ı (Ümmî Sinan oğlu Şeyh Süleyman) ise Elmalı ile ilgili manzumelerinde methettiği ve ayrıca vefatına tarih söylediği görülmektedir. Nüzûlî, onun mahlasının Hakîrî olduğunu bir beytinde belirtmektedir. Süleyman'ın ne zaman doğduğunu bilmiyoruz. Ancak, babasının yerine şeyh olduğuna göre, yine Nüzûlî'nin tahmis ettiği Sinan Ümmî'nin oğlu Selâmî Halil'den daha yaşlı olduğu tahmin edilebilir. Ayrıca Sinan Ümmî'nin bazı şiirlerini zikrederken vecd esnasında ona yazdırdığı da bilinmektedir. Bir mecmuadaki kayıttan, 1064/1653 tarihinde babasının divanına bir hatime ve Nüzûlî'ye de aşağıdaki iltifatnâmeyi yazdığı nakledilmektedir⁸. Nüzûlî'ye yazdığı iltifatnâme şudur:

Bi-hamdillâh zuhûr itdi gürûhumuzda bir dâna
 Meğer Hak'dan nüzûl itdi gönüller kılmağa ihyâ .
 Şeriat bağına bülbül tarikat dalına sünbül
 Hakikat vechine bir gül muhabbet kokusu peydâ

⁸ Ekiz, a.g.e. s.44,54-60. Burada, Hakîrî mahlaslı Şeyh Süleyman'ın (biri bu şiir olmak üzere) dört şiiri yayınlanmıştır.

Kurulan bezm-i sohbette gönüller oldu vahdetde

Olanlar nevm-i gafletde uyanup oldılar bünyâ

Hakîrî'ye safâ geldi muhabbetden vefâ geldi

Nüzûlî Mustafâ geldi kuruldı sohbet-i uzmâ

Hüdâ gönlün küşâd itsün anı her demde şâd itsün

Dahi sâhib-reşâd itsün kamu kullarına Mevlâ

Gerek Nüzûlî'nin söylediği tarih beytinden gerekse Sinan Ümmî'nin yanındaki mezartaşu kitabesinden Şeyh Süleyman'ın 1128/1715'te Elmalı'da vefat ederek babasının yanına gömüldüğü anlaşılmaktadır.

Nüzûlî'nin tahmis ettiği **Selâmî**'nin ise, yukarıda geçen Sinan Ümmî'nin oğlu ve Süleyman'ın kardeşi Selâmî Halil olduğunu tahmin etmek zor değil. Ne zaman doğup öldüğü hakkında bilgimiz olmayan Selâmî'nin 14 şiirini, Elmalı Kütüphanesi görevlisi Abdullah Ekiz yayınlamıştır. Bu şiirlerden “âlim” redifli iki şiiri ile “Sanma bizi aldaya ey hoca bu makâlât” mısraıyla başlayan tasavvufun klasik eserlerinin sayıldığı şiir; konu, vezin, kafiye ve redif bakımından Nüzûlî'nin bu redif ve muhtevadaki şiirleriyle büyük benzerlik göstermektedir. Bundan da Nüzûlî'nin (eğer daha sonra yazmışsa) Selâmî'nin bu şiirlerini görerek onlardan etkilendiğini söylemek mümkündür.⁹

Kula'daki medfun şeyhi Lâzkıyeli Abdullah Efendi'nin, Elmalı'da Sinan Ümmî'nin türbesinde gömülü Derviş Abdullah'la ilişkisini ise bilemiyoruz¹⁰.

Nüzûlî'nin bir şiirini tahmis ettiği bir başka şair; **Mazharî** ise bir kayda göre Abdulvehhab Elmalı'nın halifesidir¹¹.

Sinan Ümmî'nin hakkında,

Zuhûrî'nin Mazharî'nin can içinde canlarının

İrdüğü sen dildârının aşk-ı zâtın hakkı Yâ Rab

beytini yazdığı, Nüzûlî'nin de tahmis ettiği **Zuhûrî** hakkında ise herhangi bir bilgimiz yoktur. Yalnız aynı mecmuada geçen Sinan Ümmî'yi öven şiirinden bunun da Elmalı civarında bulunan ve belki de ona bağlı biri olduğunu söylemek mümkündür.

⁹ Ekiz, a.g.e., s.60-73.

¹⁰ Ekiz, a.g.e.s.53.

¹¹ Bkz. Niyâzi-i Mısırî, İrfan Sofraları, Çev. Dr. Süleyman Ateş, Ank. 1971, s.95.

Nüzûlî'nin iki defa tahmis ettiği **Kâşif** hakkında da maalesef bir bilgimiz bulunmamaktadır. Diğer tahmis ettiği Sinan Ümmî, Eroğlu, Abdülvehhâb Ümmî (ikisi de Elmalı'lı), Niyâzî-i Mısrî(Malatya'lı), Şeyh Muhammed Askerî, Sunullâh Gaybî (ikisi de Kûtahya'lı)ise bir hayli meşhur olmuş şahsiyetlerdir. Sinan Ümmî 1657'de Elmalı'da vefat etmiş, Askerî, N. Mısrî, Muslihiddin Uşşakî, Şeyh Ahmed Matlaî(Uşak) ve Müftî Derviş (Kûtahya) isimli şahsiyetlerin şeyhidir. Divanı vardır. Eroğlu ise Sinan Ümmî'nin şeyhidir ve bir çok şiiri vardır. Eroğlu'nun şeyhi ise Şeyh Abdul-Vehhâb Elmalı'dır ve onun da divanı vardır. İkisi de XVI. yüzyılda yaşamıştır.

Özet olarak Nüzûlî'nin silsilesine ve edebî ilişkilerine baktığımızda bunların Denizli(Leodikia), Manisa(Kula) Uşak, Kûtahya ve Elmalı civarında toplandığını görüyoruz. Özellikle Elmalı'nın manevi bir feyiz kaynağı olduğu anlaşılıyor. O'nun devrindeki Manisa'lı şairlerle ilişkisini eserinden maalesef takip edemiyoruz. Yalnızca s.54'de Demirci'de oturan Nutkî Abdülkerim Efendi'nin Şaban Efendi'ye hilâfet vermesi ve yine Abdülkerim Efendi'nin bir tekke yaptırması ile ilgili birer tarih manzumesi bulunmaktadır. Bu şahısların şiir yazdığı hakkında ise her hangi bir bilgimiz yoktur.

d. Taziyetnâmesi

“Her hangi birinin ölümü üzerine bir başkası tarafından, ölünün yakınlarına tesellî vermek ve başsağlığı dilemek için yazılmış şiir” anlamında kullandığımız “taziyetnâme” yahut “taziyenâme” Türk Edebiyatı'nda pek rastlanılmayan bir türdür. Nüzûlî'nin böylece bu türe bir örnek verdiğini söyleyebiliriz. Hece vezniyle ve dörtlük şeklinde gayet sade ve samîmî bir üslûpta yazılan şiirde sadece bazı âyetlere telmih yapılırken Arapça cümlecikler kullanılmıştır. Buradaki “el-hükûm-i lillâh” “hükûm Yüce Allâh'ındır” anlamında bir âyetten alınmış bir parçadır ve her bendin dördüncü mısraında tekrar edilmektedir. Toplam 15 kıt'adır. Şiir, gerçekten duyarak yazılmış içli bir başsağlığı ve geçmiş olsun temennisi ve moral takviyesidir. Ölüm sonrasında insanın bu tip sözlere ihtiyacı vardır. Çünkü o psikolojideki insan, hayatı anlamsız ve boş görerek umutsuzlukla bazı yanlış şeyler yapabilir. Bu dönemi atlatması için teselliye yardım ve ilgiye ihtiyacı vardır. Nüzûlî, bunu şiir diliyle ve sade samimi üslubuyla gerçekten başarmaktadır.

Bu uzun şiiri şöyle özetlemek mümkündür: ölüm herkesin başına gelecektir ve sabırdan başka da yapılacak bir şey yoktur. Hükûm, emir büyük yerden gelmiştir. Ne yapalım? Dünâ fanidir, kimseye kalmaz. İnsanın yiyecek tanesi tükenmedikçe ölmez. İnsan kendini de helak etse sabretmekten başka elinden bir şey gelmez. Eğer ölüme ilaç olsaydı, evliya enbiya bulur, Hz. Muhammed ölmezdi. Dünyanın hali böyledir. Ne zengin kalır, ne yoksul, ne genç kalır ne de koca? Ecel gelmeyince asla ölünmez. Gelince de ne eksik ne fazla bir nefes dahi alınmaz. Ölümlü hastalıklara derman bulunmaz. İnsana ölüm anında isyan fikri gelir. Şeytan bu anda insanın bu zayıf tarafını bularak hücum eder ve sabredemeyenleri kendine bağlar. Onun için sabr etmek lâzımdır. Şeytana uyarsan dinden çıkarsın ve cehennem ateşine yatarsın,

azaplar çekersin. Sakın bu cansız bedenine itibar edildiğini sanma, sen dini yaşantına dikkat et. Demek ki vadesi bu günmüş ne yapalım. Sabretmek gerekir. Allâh Kuran'ında o kıyamet gününde dünyevi hiçbir şeyin fayda etmeyeceğini buyurdu. Kardeş, ben seni düşünüyorum. Ne yapalım, sabretmek gerekir. Sakın ha cahillere uyup da küfre girme, imandan kendini mahrum koyma. Şimdi sana nasihatım; onu hayır dua ile anmak gerekir. Biz de ona dua ediyoruz, pek üzüldük ama ne yapalım taktir Allâh'ın. Sabretmek gerekir. Sanma ki bu dünyada baki kalacağız, sonunda hepimiz öleceğiz. Şimdiden sonra ruhu için hayır dua etmek gerekir. Ne yapalım Allâh cennette kavuştursun. Sabretmekten başka yapacak bir şey yok. Hüküm Allah'tan gelmiştir, ne yapalım?

Sen de mi uğradun ölüm derdine
Çare ne sabr eyle el-hükm-i lillâh
Hiç yanmadık yoktur onun oduna
Çâre ne sabr eyle el-hükm-i lillâh

Bu fani dünyadır kimseye kalmaz
Dane dükenmedikçe insan ölmez
Kendi kendin helâk etsen de olmaz
Çare ne sabr eyle el-hükm-i lillâh

Mevte ilaç olsa ezel olurdu
Evliyâ enbiyâ derman bulurdu
Kalsa dünya Muhammed'e kalırdı
Çâre ne sabr eyle el-hükm-i lillâh

İşte bu dünyanın hali böylece
Ne gani kalur ne yohsul ne hoca
Ne masum kalur en yiğit ne koca
Çâre ne sabr eyle el-hükm-i lillâh

Ecel gelmeyince hergiz ölünmez
Artık eksik hiç bir soluk alınmaz

Ölüm dertlerine derman bulunmaz
Çâre ne sabr eyle el-hükm-i lillâh

Her kaçan insana masiyet gelir
Şeytan ol vakitte havale kılur
Sabr etmeyenleri bendine alur
Çâre ne sabr eyle el-hükm-i lillâh

Şeytana uyarsan dinden çıkarsın
Cehennem oduna canın yakarsın
Bunda anda türlü azab çekersin
Çâre ne sabr eyle el-hükm-i lillâh

Sakın dinin dostum hizmet dinedir
İtibar sanma ki cansız tenedir
Vadeciği ömrü işbu günedir
Çâre ne sabr eyle el-hükm-i lillâh

Şimdi sana lâzım olıcak nedir
Tevhîd-i esmâyı dilinde de dur
Masiyet derdinin dermanı budur
Çâre ne sabr eyle el-hükm-i lillâh

“Yevme lâ yenfeu” buyurdu Ganî
Görmedin mi Kur’ân içinde anı
Kardaş seni sakınurın ben seni
Çâre ne sabr eyle el-hükm-i lillâh

Olmaya ki câhillere uyasın
Türlü türlü türrehâtlar diyessin
İmândan kendini mahrum koyasın
Çâre ne sabr eyle el-hükm-i lillâh

İmdi nasihatım bu olsun sana
Hayır dua ile ruhunu ana
Biz hod duadayız daima ona
Çâre ne sabr eyle el-hükm-i lillâh

Şüphe etme kardaş sakın burada
Takdîr Hakk'ın kimse yokdur arada
Biz de pek acıdık sizden ziyade
Çâre ne sabr eyle el-hükm-i lillâh

Sen de ben de cümlemiz hep ölürtüz
Sanma bu dünyâda bâkî kalırız
Çünkü böyle niçün zari kıluruz
Çare ne sabr eyle el-hükm-i lillah

Nüzûlî der şimdengeri çare yok
Ruhu için hayrı dua eyle çok
Cennet-i a'lâda kavuşdura Hak
Çâre ne sabr eyle el-hükm-i lillâh

